

Радикальний приклад польського інтегрального націоналізму: роздуми над книгою Яна Юзефа Ліпського

Це глибоко суб'єктивна книга, яка писалась з конкретною метою. Її автор Ян Юзеф Ліпський розпочав свою працю після подій, жовтня 1956 року, коли оновлена влада Польської Народної Республіки на чолі із першим секретарем ПОРП Владиславом Гомулкою розпочала співпрацю з Болеславом Пясецьким – лідером провладної організації світських католиків – «Рах». Мета, яку ставив собі Ліпський – проаналізувати довоєнні (1935-1939рр.) тексти, які видавало середовище Пясецького – Національно-радикальний рух «Фаланга»^[1] – відомі також, як Бепісти (від *Б.П.* – ініціалів вождя організації Болеслава Пясецького).

Книга не була видана за життя Ліпського, який внаслідок тривалої недуги помер у 1991 році. Окремі її частини виходили в різні періоди наукової^[2] й політичної діяльності автора: були виголошені, як реферат на зібранні Клубу кривого кола чи публікувались в обігу опозиційної й легальної преси. У 1994р. за сприяння Адама Міхніка у лондонському видавництві «Апех» історик Шимон Рудницький підготував вихід першого видання книги Ліпського. Проте видання 2015р. суттєво відрізняється від 1994р.: в першому частина розділів походить з 1957-1959рр., а у новому- із 1979 по 1991рр. (останні нотатки розділу «Капіталістична й націоналістична економіка» були зроблені у 1991 році на папері із канцелярії сенатора^[3] Республіки Польща – Яна Юзефа Ліпського). На думку упорядника нинішнього видання Лукаша Гарбала, версія 1994 року мала інший характер і різниться від написаної після десятка років рефлексій.

Перш ніж перейти до аналізу основної частини книги, варто зазначити, що читачам, мало обізнаним із постаттю Ліпського й історією

польських інтегральних націоналістів, варто читати книгу з кінця – післямови Лукаша Гарбала, з якої читач отримає детальний аналіз рукописів Ліпського і контексту, в якому вони постали. Також коротко про постать автора у вступі пише польський історик Анджей Фрішке: «Він походив із тієї формації польського патріотизму, котра мала демократичний характер, яка з кінця ХІХст. працювала над зміцненням польської культури й польських сил, а в 1918 році відіграла засадничу роль у відбудові польської держави. Ця формація була водночас патріотична й ліва... Це була інтелектуальна формація Польської соціалістичної партії.» Учасник Варшавського повстання, діяч і один із творців Комітету оборони робітників, профспілки «Солідарність» Ліпський, не міг прийняти націоналістичної Польщі. Також він ніколи не піддався чарам комунізму.^[4] Як сам зазначає автор, «Zarys ideologii ONR «Falanga» – це радше реферативна, ніж концепційна книга. Ліпський розглядає публікації Бепістів як цілісний блок, тобто кожний тематичний розділ написаний на основі декількох джерел, здебільшого газет, які видавалися середовищем Фаланги, або опанованою на певний період Бепістами пресою, а чи текстів написаних їхніми симпатиками. Ліпський не пише історію політичної групи Національно-радикальний рух «Фаланга», а тільки аналізує їхні ідеї, шукає суперечності й послідовно акцентує увагу на тоталітарній, антисемітській й націоналістичній природі Бепістів, місцями не цураючись міцних слів у їхніх бік. Проте, на мій погляд, Ліпський щиро хоче зрозуміти ідеї «Фаланги» і це, без сумніву, найбільша перевага книги.

Католицька держава польського народу

Публіцисти «Фаланги» у 1935-1939рр. створили цілий комплекс літератури, у якій презентували своє бачення майбутньої Польської держави. Тоталітарна за формою і націоналістична та католицькою за змістом, держава, яка служить інтересам польської нації, таку Польщу мали намір

творити Бепісти. Економіка й політика культури, всі класи й кожен громадянин зокрема мали підпорядковуватися чіткій ієрархічній і тоталітарній структурі на чолі із вождем Болеславом Пясецьким. Офіційною ідеологією проголошувався католицький націоналізм. Його ідея полягала в тому, що найвищою місією кожної людини є служіння Богу. Поняття «служіння» було конкретно визначене й передбачало, що єдине вірне служіння Богу можливе виключно через служіння нації. А організувати процес служіння повинна Політична організація нації[5], базисом якої мав стати Національно-радикальний рух «Фаланга». Той факт, що політичні партії перестануть існувати, не тільки випливає із логіки Бепітів, а й був прописаний у програмному документі «Фаланги»[6]

Маніхейський поділ світу товаришував Бепістам у розділенні «доброго» й «злого» націоналізму. Добрий- це той, що визнав Бога вищою цінністю, ніж народ, таким власне мав бути націоналізм «Фаланги». «Злий» - органічний націоналізм, для якого нація була важливішою за Бога, прикладом такого була гітлерівська Німеччина (91-105). Схожий до націоналізму розподіл мало поняття тоталітаризм. Публіцисти «Фаланги» були свідомі, що радянська Росія й гітлерівська Німеччина використовують тоталітаризм як форму, котру заповнюють різним змістом. Тоталітаризм «ворогів», тобто «злий» тоталітаризм, на думку публіцистів «Фаланги», мав здатність деградувати, оскільки був наповнений «поганим» змістом. І такий зіпсований тоталітаризм окреслювався, як «statolatria» (119). Ліпський звертає увагу на постійну потребу Бепітів наголосити на власній відмінності від західних й східних «ворогів». Проте, прослідкувавши за автором книги від початкового аналізу антисемітизму «Фаланги» і закінчуючи характеристикою державотворчих планів Бепітів, легко дійти висновку - єдине суттєве, що відрізняло Національно-радикальний рух «Фаланга» від сталінізму чи нацизму, це – відсутність влади. І, власне,

питання антисемітизму, якому автор присвятив чи не найбільше уваги у своєму дослідженні, вважаю варте детальнішої уваги.

Антисемітизм «Фаланги»

На думку Ліпського, антисемітські погляди полягають на «приписувані євреям і їхній культурі вираженої моральної, культурної й розумової відмінності й на переконанні, що ця відмінність є небезпечною для не євреїв»[7]. Антисемітизм Бепістів мав багато нашарувань, тісно переплітався з радикально негативним ставленням до лібералізму, капіталізму, комунізму, демократії як створеними євреями ідеями. Це в свою чергу сприяло маніхейському погляду на світ, який ділився на те, що неєврейське і єврейське, до якого зараховували вище перераховані -ізми. (20). Бепісти, загалом, не приписували євреям негативні якості, вони акцентували увагу на тому, що цей поділ містить у своїй основі різне розуміння добра і зла, моральності й аморальності. І саме з цієї перспективи євреї, в їхньому розумінні, постають, як містичне організоване міжнародне зло (20-21). У досить специфічний спосіб це корелюється із іншими ворогами Бепістів: німцями і росіянами. В Радянському Союзі, згідно уявлень фалангістів, відбуваються позитивні перетворення: російський народ на чолі зі Сталіним (той факт, що Йосиф Сталін був грузином «Фалангісти» опускають) перемиг організованих євреїв на чолі з Троцьким. Бепісти позитивно оцінюють нюрнберзькі расові закони, що були прийняті в Німеччині у 1935 році. В такий спосіб, на їхню думку, євреї перестануть деструктивно впливати на німців. У цьому контексті Ліпський іронізує, мовляв, чому Бепісти радіють, що хтось перестав негативно впливати на їхніх ворогів – німців. У таких випадках, на думку автора, антисемітизм виявляється міцнішим за націоналізм (33-34).

Бепісти вважали, що антисемітизм цілком поєднується з наукою Католицької Церкви і християнським ідеалом любові до ближнього. В

документах, що їх видавала Католицька церква, Бепісти розшукували прямі вказівки, згідно із якими євреїв можна було б обмежити у правах. Четвертий Латеранський собор, на якому євреям заборонили займати державні посади, папська булла *Cum nimis absurdum*, згідно з якою євреї були змушені проживати в гетто, розглядалися націоналістами, як конкретний дороговказ, а не архаїчні забобони. Апелюючи до авторитету церкви, Бепісти розділяли негативний гітлерівський поганський расизм як суперечливий релігії і власний позитивний антисемітський націоналізм, який, на їхню думку, впливав безпосередньо з учення церкви (60-61).

Для вирішення єврейського питання у «Фаланзі» було декілька стратегій. До моменту захоплення влади у Польщі - провадити терористичні акції стосовно євреїв. Після здобуття влади Бепісти планували, використовуючи державні інституції, змусити євреїв жити в гетто, а в подальшому емігрувати з Польщі. І що цікаво, у середовищі Національно-радикального руху були голоси, які позитивно оцінювали створення єврейської держави: «Якщо єврейський народ, прямує до власного відродження, справді хотітиме створити власну державу, то нашим обов'язком і в наших інтересах допомогти йому»(80). На думку Ліпського, ця група була переважаюча у «Фаланзі», проте він також цитує тих публіцистів, які вважали, що «краще одне велике варварство», як це зробив Ататюрк (83).

Також серед публіцистики «Фаланги» Ліпський віднаходить й українське питання, яке тісно корелює із єврейським. «Ми не хочемо допускати євреїв до національної спільноти, а русинів хочемо»(71)[8] - на думку Ліпського, ця пропозиція означає не що інше, як асиміляція. Адже згідно із планами Бепістів, євреїв слід позбавити будь-якого майна, а їхній капітал варто використати для боротьби з українськими націоналістами за «русинське село». Пропонувалося підкупити тих українців, які були найменше національно свідомі (75).

Загалом книга Ліпського може бути хорошим вступом для тих, хто розпочинає знайомство із польським інтегральним націоналізмом. Великою перевагою книги є цитування значних за обсягом частин статей публіцистів «Фаланги». Читачі, які не мають доступу до архівних матеріалів, завдяки книзі, можуть безпосередньо ознайомитись із публіцистикою польських інтегральних націоналістів. Хоча, звісно, це не замінює архівних матеріалів. Гадаю, книга була б також корисна для тих українських істориків, які займаються інтелектуальною історією ОУН. Оскільки ОУН й «Фаланга» протягом тривалого періоду провадили політичну діяльність в межах однієї держави, цікавими могли б бути компаративістські дослідження української й польської організацій. Чому дана книга, маю надію, буде сприяти.

[1] Ruch Narodowo-Radykalny Falanga - як незалежна організація діяв із 1935 року. «Фаланга» повстала внаслідок розламу у Національно-радикальному таборі. В певний період співпрацювала із санаційною владою.

Коротко про польські націоналістичні організації у міжвоєнній Польщі Див. Зайцев О. Український інтегральний націоналізм (1920-ті – 1930-ті роки). Нариси інтелектуальної історії. – Київ, 2013. – С. 131-140

[2] Як інтелектуал, Ян Юзеф Ліпський відомий своїми працями з історії літератури, численними есе, текстами з літературної критики, фейлетонами. Активний учасник польсько-німецького поєднання.

[3] 18 червня 1989 року Ян Юзей Ліпський від громадського комітету «Солідарність» був обраний сенатором.

[4] Kuroń J. Jan Józef Lipski // Jacek Kuroń, nadzieja I rozczarowanie. Pisma polityczne 1989-2004 // Ред. Marta Boguta, Maciej Kropiwnicki, Michał Sutowski. – Warszawa, 2010. – S. 20

[5] Organizacji Politycznej Narodu

[6] Zasady Programu Narodowo-Radykalnego. – Warszawa, 1937. – S. 4

[7] J.J. Lipski. Idea Katolickiego Państwa Narodu Polskiego. Zarys ideologii ONR «Falanga». – Warszawa, 2015. – S. 18 Для зручності всі наступні посилання на книгу Яна Юзефа Ліпського будуть зазначатися в дужках.

[8] Магдалена Новак у своїй праці «Народовці й українці», аналізуючи пресу і праці національних-демократів, приходять до висновку, що варто розрізняти два терміни «русини» й «українці». Русин – особа, яка використовує українську мову та є греко- католицького чи православного віросповідання. Русини не були національно свідомі, лояльно ставились до поляків і не хотіли утворювати власну державу. Українець, на думку націонал-демократів, було поняттям політичним. Вживалось воно до осіб національно свідомих, вороже налаштованих до Польської держави і тих, котрі прагнули до утворення незалежної Української держави. Див. Nowak M. Narodowcy i Ukraińcy. Narodowa demokracja wobec mniejszości ukraińskiej w Polsce 1922-1929.- Gdańsk, 2007. –S.11.

Національно-радикальний рух «Фаланга» виходив з ендецької традиції і тому його діячі послідовно вживали термін «Русин» і були прихильниками колонізації українців.